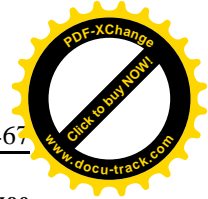

досвід, нашу культуру, які можливості висвічує в них? Які шляхи ведуть до християнських святинь із нашого нинішнього душевного неладу? У книзі немає, здається, такого повороту сюжету, який так чи інакше не був би пов'язаним із цими корінними питаннями. Одна з найпроникливіших статей присвячена обговоренню проблем шлюбу і сім'ї — цієї «найпростішої реальності людського життя» — із самої сутності яких обізнаний із християнською книжністю автор послідовно виводить, що досвід стосунків у сім'ї є для нього, «мабуть, найвагомішим доказом буття Божого». Тональність цих міркувань, які випадають з ангажементу сучасності, підкреслено підзаголовком статті: «Невчасна спроба християнського погляду на речі».

Взагалі, потреба людини у «невчасному» — один із лейтмотивів книги. У нарисі, присвяченому поезії Ольги Седакової («Горе, повне до дна»), Сергій Аверинцев немовби з легким зітханням посилається на авторитет св. Апостола Павла, у Посланні якого до римлян (гл. 12, ст. 2) «раз і назавжди сказано: «Не пристосовуйтеся до віку цього». Не велено пристосовуватися — і все». Виявляється, таке «непристосування», таке протилежність Духу Часу (чи бува не правителю пітьми віку цього?) досить актуальне для нас нинішніх. Актуальне й рішуче відсторонення автором (не критика, ні, а саме відсторонення) від постмодернізму як закінченого втілення ідеї кінця часів, позбавленого сенсу, справедливості і любові. Для Сергія Аверинцева, навпаки, людське страждання ніколи не позбавлене сенсу, не позбавлене й радісної надії, що жевріє на самому його дні. Здається, стійкість цих переконань означає сьогодні одну з найбільш вразливих та істотних ниток спадкоємності у розвитку європейської культури, культури Афін і Єрусалима. Дай Боже їй, цій заповітній нитці, витримати і нинішнє наше «постсучасне» лихоліття.

Серед безлічі відомих неологізмів із префіксом «пост» є, однак, один, що істотно прояснює ситуацію появи цієї книги Аверинцева, — «постатеїзм». Ідеться про те, що відхід у минуле класичного атеїзму породив у ще нинішньому столітті неймовірну плутанину й, у безлічі випадків, дивне знеособлення самої проблематики віри: є Бог чи його немає — байдуже... Інакше кажучи, зазначає Аверинцев, «запитання про буття Боже, не отримуючи негативної відповіді, втрачає водночас з усіма іншими «останніми» запитаннями будь-яку серйозність. У перспективі феноменології людських типів це набагато страшніше, ніж атеїзм». Гадаю, цей збірник Сергія Аверинцева якраз і являє собою спробу вберегти читача від такої байдужості, окресливши для «постатеїстичної» епохи її можливий позитивний зміст. Як показує досвід, успіх духовних зусиль невіддільний від уваги до Слова, напруженої роботи з ним: смиренного й оновленого вникнення в Слово Божіє, копіткого, терплячого продумування, збирання і піднесення слова людського. Саме час згадати про філологічні джерела творчості Сергія Аверинцева, що так відповідають внутрішньому спрямуванню його нинішньої книги.

Віктор Малахов

С. С. Аверинцев. София – Логос. Словарь. Второе, исправленное издание. – К.: Дух і Літера, 2001. – 460 с.

Словник – це книжка, яку можна читати у будь-якому напрямку, книжка без початку й кінця, лабіринт перехресних посилань, що так і кишить скороченнями.

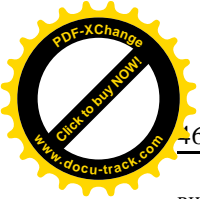
Найчастіше це плід колективної праці: кожен словник, немов вулик, куди незліченні бджоли приносять на своїх лапках нектар знань. Бувають, звичайно і винятки, коли людина створює словник самотужки, й такі винятки нерідко виявляються надзвичайно вдалим, як, наприклад, “Словарь культуры XX века” Руднева або та книжка, про яку йтиметься зараз.

Отже, у видавництві “Дух і Літера” відбулося друге видання книги Сергія Сергійовича Аверинцева “София-Логос. Словарь”.

Християнство – тема для нас близька й навіть рідна, адже ми живемо в країні, де в кожному більш-менш крупному містечку ви знайдете і православний храм, і костел, і цілий ряд протестантських общин. Я не потрапляв до жодної оселі, де на якійсь полиці не стояв би принаймні Новий Заповіт, якщо не Біблія (хай навіть в даній родині ця книга випадкова і нечитана). Та й помешкання без жодної ікони – скоріше виняток, ніж правило. Однак саме ця звичність християнських прикмет на нашому життєвому ландшафті, мабуть, часто й обумовлює поверхневість знань про християнську культуру. Чимало наших співвітчизників набагато більше можуть сказати про ті або інші тонкості екзотичніших вчень (буддизм, даосизм тощо). Запитайте себе, наприклад, що ви знаєте про такі прості, знайомі й звичні для нас речі, як ангели, Іуда, чудо. Тепер загляньте в словник Аверинцева. Якщо, не будучи спеціалістом в цій області, ви не знайдете там нічого нового для себе..., що ж, я в захопленні від вашої ерудиції (без іронії).

Отже, всі статті надзвичайно цікаві й інформативні. При цьому, будучи людиною віруючою, Аверинцев залишається у своїх статтях максимально неупередженим. Дозволю собі із цього приводу процитувати самого Аверинцева (“Два слова от автора” на початку обговорюваної нами книжки): “Далі, спеціально у зв’язку з енциклопедичними статтями, хочу нагадати, що це особливий жанр, який вимагає від найбільш “ангажованого” автора певної дози нуднотавої інформативності й відповідної відстороненості. (Я згадую, як два моїх незабутніх старших сучасники – о. Сергій Жолдаков і Надія Яківна Мандельштам – при мені обговорювали цю особливість тільки що прочитаних ними моїх статей в енциклопедіях, пояснюючи її виключно умовами радянської цензури. Я втрутився і сказав, що в більш вільних умовах, рішучіше захищав би свій текст від редакційних скорочень і почасти змін, але саме інтонація навряд чи була б іншою, – тон довідника не повинен бути тоном проповіді, і якщо довідкова стаття може часом слугувати християнському “свідченню”, то лише повідомляючи про факти.”

Однак, у даному випадку “інформативність” автора чомусь не виявилася нуднотавою. Тексти Аверинцева настільки цілісні, що з них, наче з пісні, не

викинеш ані слова. Тут доречно буде згадати про перше видання цієї книги, здійснене видавництвом “Дух і Літера” наприкінці 1999 року. Тоді книжка вийшла в українській обкладинці, під назвою “Софія-Логос. Словник”, однак серед 464 сторінок тієї книги українською мовою були видрукувані лише 53 (переклади п’яти статей Аверинцева, а також статті В. Брюховецького, В. Скуратівського й К. Сігова), решта ж праць – мовою оригіналу, тобто російською. Очевидно, навіть у прозі Аверинцев залишається поетом (а він, до речі, пише й вірші; а “Дух і Літера” найближчим часом планує видати збірку “Стихи духовные”). Мабуть, саме усвідомлення цього факту і стало причиною того, що видавці тоді утрималися від перекладу і решти текстів Аверинцева. Адже, як зазначив колись Радій Геннадійович Фіш (перекладач і біограф Джелаладдіна Румі), “будь-який переклад віршів схожий на оригінал не більшою мірою, ніж зворотна сторона килима на лицьову...”

Отже, словник, або вулик однієї бджоли. Під цією обкладинкою зібрано плоди трьох із половиною десятиліть праці. Власне, словник (від А до Я) займає лише майже точно половину книжки й містить статті, що стосуються християнської тематики й виходили в різні часи в різноманітних радянських довідкових виданнях (п’ятитомник Філософська енциклопедія”, семитомник “Коротка літературна енциклопедія”, двотомник “Міфи народів світу”, тритомник “Християнство” тощо). Друга половина книжки складається з написаних в різні роки статей Аверинцева, в яких висвітлені ті чи інші аспекти християнської культури. Тут є статті, що охоплюють найширший спектр питань (наприклад “Християнство в ХХ веке” – аналіз ролі, місця й долі в минулому столітті християнства в цілому й окремих його конфесій), а також статті, що торкаються вузких проблем (наприклад, “Брак и семья”, “Стилистические проблемы библейского перевода”), які, насправді, виявляються не такими вже й вузькими. Я не намагатимуся робити тут стислий переказ цих праць або якимсь чином узагальнювати щось із сказаного автором. Натомість дозволю собі ще одну чималу цитату з його статті “Ми покликані до спілкування”: “Не мені ж бо говорити про те, що таке – спілкування із Богом. Про це треба питати тих, чиє знання – з досвіду. Це дуже несхожі на мене люди – подвижники, які саме заради спілкування з Богом віддали все й до кінця. ...

Але не вони пишуть статті для світських книжок.

Як же мені впоратися зі своїм завданням? Я не чернець і не подвижник в миру. І лихо мені, якщо я хоч почасти, зовсім тонко, прямо-таки невловимо уявлю себе чимось таким, чим я не є у житті. Якщо я на сцені незримого театру, наодинці з собою почну примірювати собі вчитані з книг та додумані послужливим розумуванням почуття та думки справжніх подвижників, а потім із найкращими намірами, тими самими, якими вибрукуваний шлях до пекла, викладатиму їх для тебе, читачу, аж ніяк не заявляючи вульгарної претензії на те, що це мої почуття, мої думки, але усією поведінкою, включаючи “смирненні” відмовляння – те, що вчителі подвижництва засуджували ім’ям “смирненноглаголення”, тобто смирення на словах, —

вселяючи в тебе фатальну невиразність у згаданому питанні! Лихо мені й лихо тобі; це означало б, що ти – в руках облудника, а я – в руках Облудника. Ще у середні віки знали, що улюблене заняття біса – мавпувати Бога (diabolis simia Dei). Хто наслідуються без належного почуття дистанції говорити про богоспілкування подвижників інакше, ніж із вистраджанного власного досвіду, починає спектакль, на якому суфлером буде біс. Якщо не драматургом та режисером.

І ось найперше правило, що стосується спілкування з Богом, правило, яке повинен знати кожен: у цій справі немає місця уявленню”.

Думаю, цього разу Бог нас милував, і Облудник лишився ні з чим. Сумирне, але тверде слово Аверинцева ніде не зривається на проповідь, завжди тримаючись у рамках надзвичайно місткої інтелектуальної бесіди, де все зважено й обгрунтовано.

Отже, не дивно, що лише через півтора року після першого видання цієї книжки, виникла потреба і в другому, причому тепер наклад в півтора раза більший.

Єдине про що я не раз пошкодував, читаючи “Софія-Логос”, так це про те, що в кінці книжки не знайшлося місця для алфавітного покажчика особистих імен, які згадувалися в тексті. Адже на чотирьох із половиною сотнях сторінок словника читач зустрічає багато імен — знайомих і не дуже, і часто буває так, що хотілося познайомитися з кимось із них ближче. Алфавітний покажчик дуже допоміг би в цьому.

Залишилося ще одне: якщо ви переглянете подану в кінці книжки бібліографію Аверинцева, то зможете побачити, що перу цієї людини належить величезна кількість словникових статей із найрізноманітніших тем (театр, література, філософія тощо), які залишилися поза словником “Софія-Логос”... Гадаю, після успіху цього видання, цілком виправданим було б і об’єднання під однією обкладинкою всіх словникових статей Аверинцева.

Щасливого читання.

Євген Мирошніченко

Френсіс Дворнік. Слов’яни в європейській історії та цивілізації. – К.: Дух і Літера, 2000. – 528 с.

Українська історична наука переживає зараз не найкращі часи. Але якщо з історії України досить часто з’являються нові дослідження, то всесвітня історія дещо обділена увагою українських істориків, оскільки серед багатьох із них побутує переконання, що, передусім, необхідно займатися вітчизняною історією, а всесвітню у нас досліджувати практично неможливо. Через це її досі вивчають за книгами, виданими ще за радянських часів, в яких події та історичний процес подаються лише з точки зору марксизму-ленінізму, або за сучасними російськими виданнями. А книги, видані за останнє десятиріччя українською мовою, можна перерахувати буквально на пальцях. Тому переклад книжки всесвітньо відомого історика Френсіса Дворніка “Слов’яни